

פתרון הבחינה

היסטוריה

קיץ תשפ"ב, 2022, שאלון: 22382

מוגש ע"י צוות המורים של "יואל גבע"

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

לאומיות במזרח התיכון

הנבחנים נדרשו לענות על שתיים מהשאלות 1-3

שאלה 1- "האנפתאח והפולמוס על זהותה התרבותית של מצרים" – יורם מיטל

סעיף א'

שני המקורות הם: פרעוניות ואיסלאם.

פרעוניות - עמדה בה החזיקו משכילים רבים במצרים (הזרם הליברלי) טענה כי ישנה זהות מצרית מקורית, הקבורה עמוק בתת-התודעה של העם המצרי, אותה ניתן לחשוף ולהעלות חזרה לתודעה. רק החזרה לזהות הזו תיצור את התנאים הדרושים לפיתוח מדינת לאום מודרנית. עמק הנילוס תואר כמעצב המרכזי של הלכידות והמנטליות המצריות – כסביבה גיאוגרפית ייחודית שטבעה היסטוריה מקומית ייחודית בעלת עוצמה כל-כך גדולה שגרמה לכך שמצרים לא הושפעה מגורמים חיצוניים ששלטו בה תקופות ארוכות, אלא אך ורק מתהליכים המאפיינים את החיים בעמק הנילוס והתרבות העשירה שהתפתחה בסביבתו. ומכאן – כל העמים, התרבויות והשפות שבאו במגע עם מצרים, נכנעו לכוחה הדומיננטי והפנימו את ערכיה הנצחיים.

איסלאם - קבוצות ואישים טענו שהחוקה והסדר השלטוני והחברתי צריכים להתבסס על דת האסלאם. הליברלים לא התעלמו מחשיבות האסלאם בסדר המדיני החדש אך לא ראו בהלכה המוסלמית (השריעה) מקור לחקיקה המודרנית. גישה זו הותירה חלקים גדולים של החברה באכזבה ועל כך מעידה הנוכחות הגדולה של נציגי הזרם האסלאמי בציבור – הם קראו ליישום השריעה, והדגישו כי מחויבות לערכי הדת אינה עומדת בניגוד ללאומיות ולקדמה. עמדה זו יוצגה ע"י תנועת האחים המוסלמים.

למרות המחלוקות, הייתה הסכמה בין הזרמים השונים לכך שמצרים בעלת זהות לאומית ברורה, הנשענת על מורשת עתיקת יומין.

סעיף ב'

אנדרטת החיל האלמוני

מדובר באנדרטה שהיא דוגמא לייצוג מרכיבי הלאומיות המצרית – המורשת הפרעונית, הערבית והאסלאמית.

אנדרטה זו ממוקמת במרכז העיר, עם שדרה לעריכת מצעדים צבאיים לציון הניצחון במלחמת אוקטובר 1973. במרכז השדרה בימות כבוד לצופים ובימה מרכזית לשלטון.

בחזית הבימה המרכזית תבליט ברונזה ובו דמויות מתקופת הפרעונים ולידו תבליט נשר – סמל הרפובליקה המצרית המודרנית. ממול לבימה ניצבת אנדרטת החייל האלמוני, צורתה פירמידה חלולה ועליה חקוקים שמות 71 מחללי המלחמה, והם מוגדרים כקדושים שנפלו במלחמת מצווה.

ב-6 באוקטובר 1981, במהלך הטקס לציון יום השנה השמיני למלחמה, התנקשה חולייה של מתנגדי המשטר בנשיא סאדאת. העיתוי והמעמד היו סמליים כמובן – בפתיחת משפטו של המתנקש הוא אמר: "רצחנו את פרעה".

סאדאת נקבר באנדרטת החייל האלמוני. החלטה עתירת סמליות ששירתה את המגמה להנציח אותו כחלק בלתי נפרד מהנצחת הישגי מלחמת אוקטובר ואימוץ דרך השלום בעקבותיה.

על קברו נחקק המשפט "גיבור המלחמה והשלום" ופסוק מהקוראן. בטקסט נוסף המופיע על קברו נכתב "חי למען השלום ונפל למען העקרונות" בניסוח המתחקה אחר הנוסח של "נפל במלחמת מצווה". כך נקשרו מוטיבים דתיים עם מוטיבים לאומיים בקברו ובאנדרטה עצמה ונסיבות המוות נקשרות יחד אף הן.

3 דוגמאות אחרות שבהן הזהות הלאומית באה לידי ביטוי :

- 1 – כתיבת מחזות כמו המחזה "מול הכס".
- 2 – ספרי לימוד בבתי הספר שבהם באות לידי ביטוי זהויות אלו.
- 3 – שטרות כסף עם סמלים עליהם.
- 4 – פסלים שנמצאים ברחבי הערים.

שאלה 2- "סוריה – מעוז הערביות: אתגר החילוניות ומענה האסלאם" – אייל זיסר

סעיף א'

בסוריה יש 12% עלאוויים וכמעט 80 אחוז מוסלמים סונים. העדה העלאוויית שולטת במוסדות השלטון והיא מיוצגת על ידי מפלגת הבעת'.

עם עליית מפלגת הבעת' לשלטון (1963), הם הטמיעו בסוריה גישה שגרסה כי הכרחי לדחוק את האסלאם ממקומו ומעמדו בחיי הפרט, החברה והמדינה, ולהמיר אותו בלאומיות ערבית חילונית. אך במקביל לרצון ליצור לאומיות ערבית שתירש את האסלאם, הכירו מנהיגי הבעת' בחשיבות האסלאם כנדבך מרכזי בתולדות האומה הערבית ובמורשת התרבותית שלה. הליכתם לכיוון החילוני נבעה מהרצון להוביל את כל הכוחות החברתיים בסוריה, ואולי בעולם הערבי כולו. לאור ריבוי עדות המיעוטים, סברו מנהיגי הבעת' כי המכנה המשותף המלכד לא יכול להיות האסלאם ויש להחליפו בלאומיות הערבית החילונית.

בפברואר 1966 תפסו את השלטון בסוריה פעילי הפלג הרדיקלי של מפלגת הבעת' – הנאו-בעת'. עם עלייתם לשלטון החריפה מאוד המגמה של ההתרחקות מהדת, גילויי ניכור ואף עוינות כלפי המוסדות הדתיים ועיקרי האמונה. הקואליציה השלטת נבנתה מרבים מעדות המיעוטים, בראשם בני העדה העלווית, ולצידם נציגי אזורי הכפר והפריפריה מהעדה הסוניית, אזורים בהם הנוכחות של הממסד הדתי כמעט ולא קיימת.

התרחקות המשטר מהדת באה לידי ביטוי באיסור להטפה וחינוך דתי מחוץ למסגדים, במעורבות של השלטון במינוי אנשי הדת במוסדות וניהול ישיר שלהם, עד כדי הוצאה להורג אנשי דת שהפגינו נגד המשטר.

תנועת האחים המוסלמים, תנועת הגג של החוגים האסלאמיים בסוריה, הגיבה במאבק אלים במטרה להחזיר את האסלאם למעמד מוביל בחברה הסורית והחל מאמצע שנות ה-60 התחוללו עימותים בין פעיליה לבין המשטר. רובם היו מוגבלים בהיקף ובעוצמה וללא יד מארגנת.

סעיף ב'

שני שינויים :

שינוי ראשון :

איסלומה של העדה העלאוויית - בהמשך לתהליך שהחל בקבלת פסק הלכה ממנהיגי השיעים בלבנון, שקבע שהעלווים הם שיעים, המשיך המשטר הסורי, גם לאחר השתלטותו על המרד האסלאמי, במאמציו לאסלאם את העדה ולהעלות בכך את הלגיטימציה שלה לשלטון. סטודנטים עלווים נשלחו ללמוד לימודי דת באיראן ואנשי דת איראניים הגיעו לחבל העלווים. נבנה מסגד מוסלמי בעיר הולדתו של חאפז והוא עצמו נקבר בו לצד בנו ואמו. עלווים רבים מקבלים על עצמם את עול האסלאם – מתפללים במסגדים, עולים לרגל למכה ועוד. אך רובם עדיין רואים עצמם חילוניים, והם עוטים על עצמם את הזהות האסלאמית משיקולים ענייניים ולא כזהות אותנטית.

שינוי שני :

התקרבות לאיסלאם - כבר בימיו האחרונים של חאפז ועם עליית בשאר לשלטון, חל מפנה ביחס המשטר לחוגים האסלאמיים במדינה, לדת ולמוסדותיה. המפנה נוצר על רקע תהליכים חברתיים-כלכליים שהתרחשו בסוריה. על מנת לחזק את תמיכת העדה הסוניית הכפרית ועדות המיעוטים במשטר, הוא השכיל לשלב אותם במערכת הביטחונית-צבאית ובמערכת הפוליטית. זה אפשר לבני הכפרים קדמה וניעות חברתית, עליו הם גמלו למשטר בתמיכה בכל משבר.

דוגמאות להשפעה של שינויים אלה על המרחב הציבורי :

1. ביטול האיסור לעטות כיסוי ראש במוסדות החינוך וההשכלה הגבוהה. נשות בכירי המפלגה בעצמן החלו לעטות כיסויי ראש אופנתיים.
2. היתר לפתיחת בתי ספר פרטיים. בעקבות ההיתר נפתחו עשרות בתי ספר דתיים, רובם, 35, בדמשק וחלב. ניסיון בשנת 2008 לסגור אותם נתקל במחאה ובתמיכה מחודשת של הנשיא לקיומם.
3. פתיחת שערי המסגדים בין שעות התפילה. בסוריה פועלים כיום כ-10,000 מסגדים וכשליש מהאוכלוסייה משתתפת בתפילות יום שישי. בתוכם פועלים כאלף מכונים ללימוד הקוראן הנושאים את שמו של חאפז אל-אסד. לצידם מכללות ללימוד השריעה (ההלכה המוסלמית), מרכזים לחינוך דתי ומאות אגודות דתיות המתמקדות ברווחה וצדקה.
4. חגיגה פומבית של יום הולדתו של הנביא. (בשנת 2007 האפילו חגיגות אלה על חגיגות היובל לייסוד מפלגת הבעת' שהתקיימו 3 ימים לפני כן)
5. ביטול האיסור על עריכת תפילות במחנות צבא, והזמנת אנשי דת להרצות במכללה הצבאית.

שאלה 3- "ירדן – בסבך השבטיות, הירדניות, הפלסטיניות והאסלאם" – אשר ססר

סעיף א'

ירדן היא מדינה שיצרה לאום – שלא כמו הדגם האירופאי בו לאום קיים נאבק על זכותו למימוש הגדרה עצמית ויצר לעצמו מדינה. במקרה הירדני, קודם קמה המדינה והיא יצרה את הישות הלאומית מתוך הציבורים החיים בגבולותיה.

שלושה שלבים:

שלב ראשון – שילוב האוכלוסייה הבדואית בשנות ה-30 והקמת ירדן בשנת 1946.

שלב שני – ההפסד למדינת ישראל בשנת 1948 ו-1967 וסיפוח עשרות אלפי פלסטינים לירדן. בתחילה הם קיבלו את הפלסטינים, בהמשך קצת הרחיקו אותם מהשלטון אך לבסוף כן התקרבו אליהם.

שלב שלישי - מאמצע שנות השמונים מנהלת ירדן מהלך מכוון ומודע לטיפול הזהות הירדנית המדינתית ולשם כך יצרה, ואולי אפילו המציאה מורשת היסטורית משותפת החוזרת לימי העות'מאנים. הירדנים דחו את הטענה כי ירדן היא תוצר מלאכותי של קביעת גבולות חיצונית והחליפו אותה בטענה כי המדינה הירדנית היא ביטוי להגדרה עצמית של העם הירדני שיש לו זהות נפרדת.

סעיף ב'

משנות השלושים, החל השלטון הירדני, באופן מכוון, לשתף את השבטים הבדואים בדרגים השונים של הממשל האזרחי ובעיקר במערכת הצבאית. כך נוצרה **מהפכה ייחודית לירדן** – השבטים, שבאופן מסורתי מתנגדים לשלטון, ומהווים גורם סורר, הפכו לעמוד התווך של המדינה. שילובם החליש אותם כגופים פוליטיים אוטונומיים וכעת כבר אין להם את הכוח והאינטרס להתנגד למדינה.

השבטים הפכו לנושאי הדגל של הירדניות, ולבעלי מחויבות גבוהה במיוחד לשלומה ולרווחתה של הממלכה.

השבטיות הפכה לירדניות, והמדינה הפכה למייצגת שלהם.

מאמצע שנות השמונים מנהלת ירדן מהלך מכוון ומודע לטיפול הזהות הירדנית המדינתית ולשם כך יצרה, ואולי אפילו המציאה מורשת היסטורית משותפת החוזרת לימי העות'מאנים. הירדנים דחו את הטענה כי ירדן היא תוצר מלאכותי של קביעת גבולות חיצונית והחליפו אותה בטענה כי המדינה הירדנית היא ביטוי להגדרה עצמית של העם הירדני שיש לו זהות נפרדת.